

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти

Пеньора Т.Ю.

**Нестандартні форми самостійної роботи учнів на
уроках української мови та літератури**

Методичний посібник

Ужгород – 2007 р.

Пеньора Т.Ю. *Нестандартні форми самостійної роботи учнів на уроках української мови та літератури: Методичний посібник.* – Ужгород: ЗІППО, 2007.

У навчально-методичному посібнику розглядаються нестандартні форми самостійної роботи учнів на уроках української мови та літератури як засіб розвитку пізнавальної активності і творчого мислення, як одна з форм виховання і становлення особистості учня; прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Гнаткович Т.Д., зав. кабінетом суспільно-гуманітарних дисциплін ЗІППО.

Ходанич Л.П., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою.

Схвалено і рекомендовано до друку науково-методичною радою Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (Протокол №2 від “23” лютого 2007 року).

Вступ

Переорієнтація освіти і системи виховання на формування у людей інноваційного типу мислення

Освітнянські аналітики, відстежуючи ті докорінні зміни у світогляді, свідомості й буттєвих основах існування сучасної людини, у принципах побудови й функціонування суспільства, у концептуальних засадах формування нової освітньої програми, усе частіше доходять до висновку, що духовність як складна багатокомпонентна система пов'язана з неосяжним розмаїттям людського й суспільного буття, життєдіяльності особистості.

Трансформаційні процеси в Україні, важливі загальноцивілізаційні тенденції розвитку ставлять нові завдання перед людиною, а отже, і освітою та її науково-методичним забезпеченням.

Вже двадцять п'ятий рік я працюю викладачем української мови та літератури в системі професійно-технічної освіти. За цей час неодноразово мінялися і зміст навчальної програми та матеріалу, і методика навчання. Але незмінною залишалася винятково важлива роль гуманітарних дисциплін у загальному навчально-виховному процесі.

Обираючи нові завдання розбудови освітньої системи, на мою думку, ми маємо відійти від розуміння духовності як широкої поінформованості про культурні реалії минулого й сьогодення, як якісної зорієнтованості особистості в питаннях національної та світової культури й науки, як загальної ерудованості людини. Високий розвиток інтелекту теж не може бути обраний головним критерієм визначення духовної зрілості, духовної сформованості особистості з огляду на ті численні приклади, які показують анти людяне, цілком бездуховне спрямування інтелекту. Духовність – властивість особистості, яка має підпорядковувати собі всю її життєдіяльність.

Крім того, наше завдання як вчителів – підготувати людину до життя в інноваційному за типом розвитку суспільстві, зробити людину успішною й забезпечити системний прогрес суспільства. Освіта повинна формувати сучасну систему цінностей, орієнтація на яку дасть змогу максимально самореалізуватися, зміцнюючи при цьому гуманістичні засади самого суспільства.

Як зазначено в Концепції розвитку загальної середньої освіти: “Освіта XXI століття – це освіта для людини, її стрижень – розвивальна, культурологічна домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.”

Сучасне навчання повинно бути гуманним та індивідуалізованим. Правильно налаштована діяльність – це така організація навчально-виховного процесу, що реалізується на основі потреб людей в оволодінні навчальними компетентностями і умінні спілкуватись. Основні вимоги до такої організації полягають у тому, що урок є постійним відкриттям істини, шляхом до пізнання нового, з'ясування закономірностей навколишнього світу.

I. Самостійна робота учнів – засіб розвитку пізнавальної активності і творчого мислення

Нині наша освіта переживає складні часи. Ніколи ще не був учитель такий розгублений як тепер. Виховання історією, правдою, а тільки таке виховання здатне долати роздвоєність свідомості людини, зіткнулося з сучасними реаліями життя. Відсутність належної матеріальної бази через незадовільне фінансування, недостатня кількість підручників, хрестоматійного матеріалу та іншої літератури, втрата в очах учнів соціального престижу знань, багатьох моральних цінностей – все це проблемно позначається на роботі освітніх закладів. Але, рахую, ці труднощі тимчасові. Зате сьогоднішній учитель почуває себе більш розкутим в організації навчального процесу, ніж це було раніше.

Пріоритетним в літературній освіті є те, що народився й утверджується новий її зміст. По-новому трактуються основні прикмети української духовності, історичні традиції народу. Це дало поштовх для застосування нових технологій. Учителі навчилися позбуватися надмірної заідеологізованості літератури, вивчати літературу як мистецтво слова, забезпечувати національний компонент у змісті освіти, ширше практикувати евристичні методи навчання, добирати для учнів інформацію, що має для них особистісне значення, акцентувати увагу на загальнолюдських цінностях.

У програму з української літератури введені найвизначніші твори нашого письменства, що дають уявлення про його жанрову та стильову розмаїтість, відкривають широкі можливості для суспільно-політичного, морального і естетичного виховання підростаючого покоління. Але, як і скрізь, і тут своя проблема. Твори для вивчення повинні добиратися з урахуванням принципу “небагато але багато”. Це означає, що добір матеріалу і системи його вивчення повинні будуватися на основі такої стратегії, що дозволяє за короткий час розв’язати багато питань у плані літературної освіти учнів, їхнього виховання, а також розвитку інтересу до літератури.

Величезний об’єм художньої інформації породжує багато труднощів, тобто, чимала кількість імен письменників і їх творів не дозволяє учням заглиблюватися в ці твори, ґрунтовно осмислювати їх, а тому ефект від їх вивчення зовсім малий. Поверхнево вивчені твори швидко стираються з пам’яті і не стають складовою частиною особистості учня. Але є й інша крайність – надто обмежена кількість творів, на матеріалі яких реалізується літературна освіта учнів, не виправдовує себе, бо тоді буде дуже збіднене уявлення учнів про українську літературу, та й навчально-виховні завдання, які стоять перед нами, учителями-словесниками, в цьому випадку, не можуть реалізуватись.

І як би там не було, а наша молодь повинна знати: основні етапи розвитку літератури та найважливіші факти літературного процесу, етапи життєвого і творчого шляху письменників, проблематику та ідейно-тематичну основу творів, особливості композиції, сюжет, місце і значення кожного твору

письменника в літературному процесі даного періоду, оцінку вивчених творів, світове значення рідної літератури.

Учні повинні вміти виявляти здатність доводити свої твердження, власну думку, складати тези й конспекти критичних статей, рецензії, писати усні й письмові твори-роздуми, готувати доповіді або реферати.

“Сьогодні ми стали свідками того, як тисячі людей відійшли від духовних та культурних надбань свого народу, поставили себе у неприродні, несумісні з власною сутністю умови життя, що привело до духовного збідніння, падіння моральних основ, девальвації вічних загальнолюдських цінностей, а це, в свою чергу, відгукується екологічними катастрофами, кризами ідеології, економіки і т. д.” (Є.Пасічник).

Сучасні дослідження засвідчують, що в епоху науково-технічного прогресу значно послаблюється емоційна чутливість. Рятуватися ж від емоційної черствості можна лише шляхом прилучення дітей і підлітків до надбань вітчизняної і світової культури. Не випадково літературу називають підручником життя. На матеріалі художніх творів учні повинні емоційно пережити, глибше зрозуміти, що таке добро і зло, в чому смисл людського життя, щастя, яке місце людини в суспільстві, що таке активна життєва позиція, людська совість, обов'язок, подвиг, честь.

Художні твори сприяють самовихованню, допомагають усвідомити своє місце в суспільстві. І завдання вчителя-словесника – зробити уроки літератури уроками морального прозріння учнів. Бо письменники мають “далеко більше спромоги намалювати всяку картину, вивернути перед очима людську душу, вирисувати забої серця, бо у маляра тільки є спромоги, що фарби, а в нас – живе людське слово, яким збагнеш найтендітніші почування” – зазначав Панас Мирний.

На уроках літератури, крім специфічних умінь, зумовлених особливостями предмета, учні набувають умінь загальні й інтелектуальні, які формуються в процесі вивчення всіх дисциплін. Це вміння аналізувати, зіставляти факти, виділяти в них істотне, спільне, характерне для багатьох явищ, порівнювати їх, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, обґрунтовувати, вмотивовувати думку, робити певні висновки та ін. Діапазон їх формування дуже широкий, але одним із складових у навчальному процесі є самостійна робота учнів.